

Про обчислення строків давності

ЩОДО ТРИВАЮЧИХ ЗЛОЧИНІВ

О. В. Ободовський

аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) не визначені особливості обчислення строків давності щодо триваючих злочинів, а в науці кримінального права з цього питання висловлювалися різні думки. Разом з тим правильне застосування інституту давності до триваючих злочинів має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Вирішенню зазначеного питання і присвячена ця стаття.
Ключові слова: давність, переривання давності, триваючі злочини, завершення злочину.

В Уголовном кодексе Украины (далее – УК Украины) не определены особенности исчисления сроков давности по длящимся преступлениям, а в науке уголовного права по данному вопросу высказывались разные мнения. Вместе с тем правильное применение института давности к длящимся преступлениям имеет не только теоретическое, но и практическое значение. Решению указанного вопроса и посвящена данная статья.

Ключевые слова: давность, прерывание давности, длящиеся преступления, завершение преступления.

The features of calculation of the limitation period for continuing crimes are not defined in the Criminal Code of Ukraine. And in the science of criminal law on this issue are different opinions. However, the correct application

of limitation to continuing crimes has not only theoretical but also practical importance. This article is devoted to the solution of this issue.

Keywords: *limitation, interruption of limitation, continuing crimes, completion of crime.*

Питання про застосування інституту давності до триваючих злочинів має давню історію, проте до сьогодні вирішується суперечливо. Разом з тим це питання одне з базових у вченні про триваючі злочини, а правильна відповідь на нього є передумовою не тільки для правильного, а й справедливого застосування закону про кримінальну відповідальність.

Тлумачення відповідної норми одного з перших законодавчих актів, в якому визначалися особливості обчислення строків давності щодо триваючих злочинів (ст. 167 Уложення про покарання кримінальні і виправні (далі – Уложення) в редакції 1845 р.), дозволяє зробити правильний, на перший погляд, висновок про те, ніби на той час до триваючих злочинів давність не застосовувалася взагалі: «Сила постановлень о давности не распространяется на вину перешедших изъ церкви Православной въ другое, хотя и пользующееся свободою богослужения въ Россіи, Христіанское вѣроисповѣданіе, и тѣмъ менѣе еще на преступленіе отпадшихъ вовсе отъ вѣры Христіанской, какъ непрерывно продолжающіяся, доколѣ они не обратились къ долгу...» [1, с. 56-57].

Насправді зміст наведеної норми потрібно було розуміти по-іншому. Так, М. С. Таганцев, розглядаючи ст. 162 Уложення в редакції 1885 р. (яка відповідає ст. 167 Уложення в редакції 1845 р.), зазначав, що «...самое выражение закона, что на эти дѣянія не распространяется сила давности, представлялось совершенно не вѣрнымъ, а потому и самое это постановление, не встрѣчающееся въ дру-

гихъ кодексахъ, являлось излишнимъ» [2, с. 1427]. І далі: «конечно, пока преступное дѣяніе длится, для него не можетъ начаться давность, такъ какъ отправною точкою ея исчисления является послѣдній актъ преступнаго дѣянія. Но какъ скоро дѣящееся преступленіе прекратилось, а таковое прекращеніе возможно для всѣхъ дѣящихся дѣяній, то мы не можемъ приискать ни малѣйшаго основанія, почему бы они не подлежали забвенію» [2, с. 1427].

Такої самої думки дотримувався й А. А. Піонтковський: «Обращаясь къ изъятіямъ, устанавливаемымъ уложеніемъ относительно нѣкоторыхъ дѣящихся преступленій, – писав учений, – ... замѣтимъ, что эти изъятія только кажущіяся, такъ какъ нашъ законъ не устраняетъ совершенно примѣненія давности къ дѣящимся преступленіямъ, а лишь не допускаетъ его, какъ это неоднократно разъяснено Сенатомъ..., во время существованія преступнаго нарушенія*. При дѣящихся преступленіяхъ теченіе уголовной давности начинается съ момента прекращенія преступнаго нарушенія» [3, с. 16-17].

Ще раніше така ж, по суті, точка зору знайшла відображення у лекціях професора П. Д. Калмикова, виданих у 1866 р.: «По уложенію нѣкоторыя преступленія не подлежатъ давности... Уложеніе объясняетъ причину этого тѣмъ, что эти преступленія непрерывно продолжаются..., слѣдовательно они не подлежатъ давности не по важности, а по своему свойству» [4, с. 399]. Цією властивістю, через яку на триваючі злочини не поширюється норма про давність, є їх тривалість: давність не може спливати під час вчинення злочину. Очевидно, що після завершення злочину немає підстав для того, щоб не застосовувати давність до цих злочинних діянь (як наголошувалося у Лекціях, трива-

* Объясненія редакціонной Коммисіи. – С. 216.

ючі злочини не підлягають давності не через їх важливість, а через їх властивість).

Отже, вирішуючи питання про застосування давності до триваючих злочинів, учені виходили з того, що до цих діянь давність застосовується, але її перебіг починається тільки після того, як злочин завершився; протягом усього часу вчинення суспільно небезпечного діяння строки давності не спливають. Саме у такому вигляді норма про порядок обчислення строків давності щодо триваючих злочинів і була сформульована у Кримінальному Уложенні 1903 р. (ст. 70): «Для преступного дѣянія, непрерывно продолжающагося, давностные сроки исчисляются со дня его прекращения» [5, с. 57].

Висновок про те, що для триваючих злочинів давність починає спливати тільки після їх завершення, був підтриманий 23-м Пленумом Верховного Суду СРСР (1929 р.): «Строк давності щодо триваючих злочинів обчислюється з часу припинення злочинного стану» [6, с. 81]. Схожу думку зустрічаємо і в роботі М. Д. Дурманова 1939 р., у якій зазначалося, що для триваючих злочинів строки давності обчислюються з того моменту, коли закінчилося виконання складу злочинного діяння [7, с. 8]. Свою точку зору науковець пояснював на такому прикладі: триваючим злочином є участь у банді (і учасник банди виконує склад злочину до тих пір, поки він не вийде із банди) [7, с. 8]; у цьому випадку строки давності будуть обчислюватися «...з того моменту, коли винний дійсно перестав бути учасником банди» [7, с. 8].

Пізніше, внівши зміни до постанови «Про умови застосування давності й амністії до триваючих і продовжуваних злочинів», Пленум Верховного Суду СРСР дещо змінив свою позицію з приводу порядку обчислення строків давності щодо триваючих злочинів. В абзаці третьому пункту четвертого зміненої редакції По-

станови фактично відтворювалося наведене вище положення першої редакції документа: «Строк давності кримінального переслідування щодо триваючих злочинів обчислюється з часу їх припинення...» [8, с. 478]. Але далі у Постанові було сказано: «При цьому особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років і давність не була перервана вчиненням нового злочину» (абз. 4 п. 4) [8, с. 478].

Нове роз'яснення (сформульоване в абзаці четвертому) отримало переважно негативні оцінки учених. Так, на думку Г. Т. Ткешеліадзе, «...Пленум Верховного Суду вийшов за рамки встановленого законом правила, оскільки при обчисленні строків давності для триваючого злочину вважає як початковий момент не час його припинення, а час... вчинення. Виходить, що час, протягом якого здійснюється триваючий злочин, має зараховуватися у строк давності» [9, с. 39]. Такої ж позиції дотримувалася і С. Г. Келіна, яка підкреслювала, що «...встановивши цей 15-річний строк, Пленум певною мірою вийшов за межі наданої йому компетенції...» [10, с. 213]. На думку С. Г. Келіної, строк давності щодо триваючих злочинів слід починати обчислювати після повного припинення злочинної поведінки винного [10, с. 213].

Так, положення про 15-річний строк давності означає, що у випадку, коли з дня закінчення триваючого злочину (тобто з дня, з якого діяння особи містить склад закінченого злочину) минув зазначений проміжок часу, особа уже «не може бути притягнута до кримінальної відповідальності», навіть якщо протягом усього цього часу вона вчиняла триваючий злочин. З позицій сьогодення, вважаємо, такий підхід не можна визнати прийнятним, оскільки, як видається, він ігнорує специфіку триваючих злочинів.

Але специфіка триваючих злочинів ігнорується і тоді, коли визнати, що перебіг давності для таких злочинів починається з акту злочинного діяння, яким починається триваючий злочин і який фактично уже дає закінчений склад. Так обчислювати строки давності щодо триваючих злочинів запропонував В. Зиков [11, с. 5], ідею якого пізніше підтримав В. В. Скибицький [12, с. 98]. Проте ця позиція була піддана критиці, зокрема, В. Є. Смольниковим [13, с. 64-65] і Ю. М. Ткачевським [14, с. 55]. Критика зазначеної точки зору є обґрунтованою: якщо обчислювати строки давності для триваючих злочинів з моменту, коли діяння закінчилося (досягло стадії закінченого злочину), то тоді строки давності спливатимуть під час подальшого вчинення злочину. Відповідно після закінчення строку давності особа має бути звільнена від кримінальної відповідальності навіть у випадку, якщо вчинення триваючого злочину продовжується.

Ю. М. Ткачевський для ілюстрації описаної ситуації наводить приклад із незаконним зберіганням вогнепальної зброї. «Якщо ми відмовимося від категорії триваючих злочинів, – зазначає вчений, – і будемо обчислювати строк давності... з моменту завершення дії щодо реалізації злочину, який розглядається, то після «спливу» строку давності зберігання зброї стане легальним. Але це абсурд» (курсив наш. – О. О.) [14, с. 55]. З цією думкою погоджується А. М. Ришелюк [15, с. 33]. Наведене обґрунтування щодо помилковості пропозиції обчислювати строк давності для триваючого злочину з моменту досягнення таким злочиним стадії закінченого вважаємо переконливим: строки давності не можуть спливати під час вчинення злочину.

У статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначені строки накладення адміністративного стягнення. За великим рахунком, у цій

статті мова йде про давність притягнення до адміністративної відповідальності. І якщо для «звичайного» (нетриваючого) правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше, як через два місяці з дня його вчинення, то при триваючому правопорушенні – не пізніше, як через два місяці з дня його виявлення (ч. 1)*. Такий же порядок обчислення строків давності притягнення до адміністративної відповідальності для триваючого правопорушення передбачений ч. 2 ст. 4.5 Кодексу Російської Федерації про адміністративні правопорушення, у якій зазначено, що «...строки... починають обчислюватися з дня виявлення адміністративного правопорушення» (курсив наш. – О. О.).

І. Каминін запропонував обчислювати строки давності для триваючих (та продовжуваних) злочинів за таким самим правилом [16, с. 30-31]. Науковець наголошує на тому, що не ідеалізує запропоновану модель, і, визнаючи, що у теорії кримінального права немає доктрини виявлення злочину, говорить про можливість використовувати у такому випадку відповідні положення кримінально-процесуального законодавства про приводи і підстави для порушення кримінальної справи. Момент виявлення злочину, на думку І. Каминіна, слід пов'язувати з моментом виникнення приводу для порушення кримінальної справи [16, с. 31].

У цьому питанні з І. Каминіним не погоджується О. О. Дудоров, який підкреслює, зокрема, що пропозиція І. Каминіна «... явно суперечить тим міркуванням, які покладені в основу інституту звільнення від кримінальної відповідальності за дав-

* Такий самий порядок визначення строку, протягом якого може бути накладене адміністративне стягнення, закріплений у ч. 2 ст. 38 КУпАП для тих правопорушень, справи про які підвідомчі суду (судді). Але для цих правопорушень строк накладення стягнення становить три місяці.

ністю...» [17, с. 593]. Не погоджуються з І. Камініним й І. О. Зінченко та В. І. Тютюгін, які вважають його позицію необґрунтованою з двох причин: «...по-перше, тому, що вона ігнорує юридичну природу... триваючих злочинів. ... По-друге, в теорії кримінального права відсутня доктрина виявлення злочину» [18, с. 199].

Справді, хоча розглянуту вище пропозицію про те, що строки давності мають обчислюватися з дня виявлення триваючого злочину, не можна назвати однозначно неправильною, але й підтримати її також не можна. Безумовно, якщо день виявлення триваючого злочину є днем його (злочину) завершення, то і строки давності слід обчислювати з цього дня. Проте якщо день виявлення не збігається з днем завершення, то обчислювати строки давності з дня виявлення злочину – означає або вчиняти несправедливо (коли злочин виявлений пізніше, ніж завершився: тоді незрозуміло, чому строки давності не спливають з дня завершення злочину, а ніби «чекають» дня його виявлення), або нівелювати особливості триваючих злочинів (якщо діяння виявлене раніше, ніж завершилося: виходить, що строки давності спливають під час вчинення злочину). Однак підстав вважати, що день виявлення триваючого злочину завжди є днем завершення такого злочину, немає.

Думаємо, питання про початковий момент спливу строків давності для триваючих злочинів слід вирішувати, виходячи з положень КК України, якими встановлено «загальний» – для будь-якого злочину – порядок обчислення строків давності. У частині 1 статті 49 КК України сказано, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули визначені законом строки. Виділений зворот слід тлумачити так, що строки давності починають спливати після вчинення злочи-

ну. Можна, звичайно, слово «день» розуміти буквально – як проміжок часу тривалістю одна доба – і відповідно говорити тоді про нерегульованість порядку застосування інституту давності до триваючих злочинів. Насправді ж, думаємо, на цю проблему потрібно подивитися дещо під іншим кутом зору: правило ч. 1 ст. 49 КК України було сформульоване передусім для злочинів, що вчиняються протягом короткого проміжку часу, який цілком охоплюється часовими межами одного календарного дня. А наступний день після вчинення такого злочину має вважатися першим днем строку давності.

Для триваючих злочинів положення ч. 1 ст. 49 КК України повинні застосовуватися з урахуванням тієї обставини, що такі злочини можуть вчинятися впродовж багатьох днів (і протягом усього цього часу діяння особи містить склад закінченого триваючого злочину). Але під час вчинення суспільно небезпечного діяння давність спливати не може. Отже, строки давності для триваючих злочинів слід обчислювати з дня, наступного за днем завершення таких злочинів, і цей наступний день буде першим днем строку давності. Враховуючи зазначене, підтримуємо висновок Ю. В. Бауліна про те, що початковим днем, з якого обчислюється строк давності, є день, наступний за днем, коли злочин був вчинений; строк давності стосовно триваючих злочинів обчислюється з дня фактичного припинення дії або бездіяльності... (курсив наш. – О. О.) [19, с. 161-162].

Окремої уваги потребує розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності у випадку вчинення злочину, що складається із кількох діянь, альтернативно вказаних у диспозиції статті (диспозиції частини статті) Особливої частини КК України, одне із яких є триваючим. Наведемо приклад із судової практики.

У вересні 2004 року Т. отримав у дарунок від К. предмет, схожий на пістолет (відповідно до висновку експерта відноситься до нарізної вогнепальної зброї), патрони (відповідно до висновків експерта відносяться до боєприпасів) і затвор карабіна. Ці речі Т. приніс у свою квартиру, де незаконно зберігав їх до 16 листопада 2010 р.

Восени 2008 року Т. незаконно придбав (шляхом привласнення знайденого) порох (відповідно до висновку експерта є вибуховою речовиною). Його Т. перевіз до себе додому, де незаконно зберігав до 16 листопада 2010 року.

Державний обвинувач просила виключити із обвинувачення за фактом зберігання зброї та боєприпасів (перший епізод. – О. О.) кваліфікуючі ознаки незаконного придбання і носіння вогнепальної зброї та боєприпасів, мотивувавши це тим, що спливали передбачені п. «б» ч. 1 ст. 78 КК РФ строки давності... (шість років. – О. О.). Суд погодився з цими поправками, зазначивши у вироку, постановленому 21 березня 2011 р., зокрема, що дії Т. слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 222 КК РФ як незаконне зберігання вогнепальної зброї, її основних частин і боєприпасів і за ч. 1 ст. 222 КК РФ як незаконне придбання, зберігання і перевезення вибухових речовин* [20].

Таким чином, на думку державного обвинувача і суду, строки давності мають обчислюватися окремо для кожного із діянь, що альтернативно вказані у диспозиції статті (диспозиції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу. За таких умов, дійсно, для придбання і носіння (перенесення) вогнепальної зброї, її основних частин та боєприпасів навіть на момент постановлення вироку (не ка-

жучи вже про день вступу вироку в законну силу – 31 березня 2011 р.) сплив строк давності, передбачений п. «б» ч. 1 ст. 78 КК РФ. Насправді ж, думаємо, порушене питання має вирішуватися по-іншому: придбання, носіння і зберігання вогнепальної зброї..., вчинені за обставин, описаних у вироку, є єдиним злочином (це фактично підтвердив і суд, кваліфікувавши дії особи за першим епізодом як один злочин за ч. 1 ст. 222 КК РФ). Тому строки давності потрібно обчислювати для злочину у цілому після закінчення останнього із діянь, що його утворюють (у розглянутому випадку – з 16 листопада 2010 р.; перший день – 17 листопада), а не для кожного із таких діянь окремо.

Особливості притаманні також перериванню строків давності триваючим злочином. Відповідно до частини 3 статті 49 КК України перебіг давності переривається внаслідок вчинення особою нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину; обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину. Якщо до закінчення строку давності за перший злочин особа вчиняє триваючий злочин середньої тяжкості (наприклад, незаконне позбавлення волі – ч. 1 ст. 146 КК України), тяжкий (наприклад, зберігання вибухових речовин без передбаченого законом дозволу – ч. 1 ст. 263 КК України) або особливо тяжкий (наприклад, захоплення і тримання неповнолітньої особи як заручника – ч. 2 ст. 147 КК України) злочин, то строки давності за перший злочин перериваються, після чого не будуть спливати протягом усього часу вчинення нового (триваючого) злочину (знову ж таки, тому, що давність не може спливати під час вчинення злочину). Обчислення давності і щодо першого, і щодо другого (триваючого) злочину починається з дня завершення триваючого злочину.

* Тим не менше у резолютивній частині вироку чомусь зазначено: призначити... покарання: – за ч. 1 ст. 222 КК РФ за фактом придбання, зберігання, носіння вогнепальної зброї... (курсив наш. – О. О.) [20].

Список використаної літератури

1. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ [текст]. – СПб. : Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. – 898 с.
2. *Таганцевъ Н. С.* Русское уголовное право [текст] : Лекціи Н. С. Таганцева. – Изд. второе, пересмотр. и доп. – Ч. Общая. – Т. II. – СПб. : Государственная Типографія, 1902. – С. 821-1460.
3. *Пионтковский А. А.* Объ уголовной давности [текст] : пробная лекція, читанная 10-го Апрѣля 1891 года въ Императорскомъ Новороссійскомъ Университетѣ, Магистрантомъ Уголовнаго Права А. А. Пионтковскимъ. – Одесса : Типографія «Одесскаго Листка», 1891. – 30 с.
4. Учебникъ уголовного права профессора П. Д. Калмыкова, изданный А. Любавскимъ : ч. общая и ч. особенная. – СПб. : Типографія Товарищества «Общественная Польза», 1866. – 536 с.
5. *Волковъ Н. Т.* Новое Уголовное Уложение [текст] / Н. Т. Волковъ. – М. : Складъ изданій Н. Т. Волкова въ Москвѣ, 1906. – 344 с.
6. Об условиях применения давности и амнистии к дѣющимся и продолжаемым преступлениям [текст] : пост. 23-го Пленума от 4 марта 1929 г. // Сборник действующих постановлений Пленума и директивных писем Верховного Суда СССР 1924-1944 гг. / Под ред. И. Т. Голякова. – М. : Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1946. – 228 с.
7. *Дурманов Н. Д.* Давность и погашение судимости [текст] / Н. Д. Дурманов ; под ред. И. Т. Голякова. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. – 24 с.
8. Об условиях применения давности и амнистии к дѣющимся и продолжаемым преступлениям [текст] : пост. 23-го Пленума от 4 марта 1929 г. с изм., внесенными пост. Пленума от 14 марта 1963 г. // Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1986 гг. / [под общей ред. Председателя Верховного Суда СССР В. И. Теребилова]. – М. : Известия Советов народных депутатов СССР, 1987. – 1040 с.
9. *Ткешелиадзе Г. Т.* Судебная практика и уголовный закон [текст] / Г. Т. Ткешелиадзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1975. – 176 с.
10. *Келина С. Г.* Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности [текст] / С. Г. Келина. – М. : Наука, 1974. – 232 с.
11. *Зыков В.* Исчисление сроков давности привлечения к уголовной ответственности за дѣющиеся преступления [текст] / В. Зыков // Советская юстиция. – 1968. – № 10. – С. 5-6.
12. *Скибицкий В. В.* Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания [текст] : моногр. / В. В. Скибицкий. – К. : Наукова думка, 1987. – 184 с.
13. *Смольников В. Е.* Давность в уголовном праве [текст] / В. Е. Смольников. – М. : Юридическая литература, 1973. – 144 с.
14. *Ткачевский Ю. М.* Давность в советском уголовном праве [текст] : моногр. / Ю. М. Ткачевский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 128 с.
15. *Ришелюк А.* Проблематика триваючого злочину [текст] / А. Ришелюк // Радянське право. – 1991. – № 5. – С. 32-35.
16. *Камынин И.* Особенности определения сроков давности по дѣющимся и продолжаемым преступлениям [текст] / И. Камынин // Законность. – 2004. – № 1. – С. 29-33.
17. *Дудоров О. О.* Ухилення від сплати податків : кримінально-правові аспекти [текст] : моногр. / О. О. Дудоров. – К. : Істина, 2006. – 648 с.
18. *Зінченко І. О.* Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація [текст] : моногр. / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Х. : ФІНН, 2010. – 256 с.
19. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності [текст] : моногр. / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
20. Приговор Ясногорского районного суда Тульской области Российской Федерации от 21 марта 2011 г. по делу № 1-24/2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yazsnogorsky.tula.sudrf.ru>